

Ярослав ГАНІТКЕВИЧ

ДОКТОР ЄВГЕН ОЗАРКЕВИЧ І СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ

Євген Озаркевич – перший український лікар і науковець, який століття тому започаткував у Галичині становлення новітньої української наукової медицини. Важко сьогодні переоцінити його внесок в розвиток української медичної науки та практики, не можна не згадати про нинішню актуальність його праць.

В Україні, яка надовго була позбавлена своєї державності, не було такого розвитку медицини, як у державних народів. Лікарські організації й установи, навчальні та наукові заклади, наукові та науково-практичні видання були переважно в руках російських, німецьких, польських спеціалістів, використовували їх мову й орієнтувалися на Москву, Петербург, Відень або Варшаву. За ними, силою обставин, змушені були йти менш численні українські лікарі та науковці, які отримували дипломи в європейських або російських університетах. Як наслідок цього, досі ще нерідко досягнення медицини з України іншомовні автори відносять без застережень до історії інших народів, переважно – до російської медицини.

На той час поняття «української медицини» ще не було, його запровадив пізніше (1918 р.) у Києві Овксентій Корчак-Чепурківський. Але ще у 1912 р. Є. Озаркевич писав: «Народ, що є вже народом справді культурним, мусить мати накопичені у своїм письменстві всі віти людського знання. А вже ж гігієна є мірилом культури, чим віто вона в народі перебуває, тим без сумніву кращі у нього просвітні й економічні відносини».

Євген Озаркевич відмовився від можливості спокійного і заможного життя і праці у столичному Відні, щоб приносити користь своєму народові на рідній землі, поставив перед собою дуже великі та непрості завдання. Вихований в одній із найбільш освічених священничих родин нашого краю в с. Белелуї біля Снятина, часто перебував у товаристві патріотів-інтелектуалів, а пізніше в товаристві «Січ» у Віденському університеті прагнув працювати для свого

знедоленого народу, допомогти йому піднятися до рівня європейських націй.

Не може не викликати подиву, як одна Людина могла зробити за своє не дуже довге життя (а прожив він всього 55 років), особливо протягом тих 20 років, які він провів у Львові. А ще були роки праці в Боснії, на Прикарпатті у Рожнятові та Стрию. Всюди, де б не працював доктор Євген Озаркевич, він віддавав себе усього справі оздоровлення та освіти народу, весь час був активним громадським діячем і просвітителем. Він взявся за справу, для якої здавалося б, потрібні цілі кафедри, університети та інститути, сотні висококваліфікованих фахівців. Справу, яку досі не можна вважати повністю вирішеною, бо ще велика частина медичних наукових, навчальних, лікувально-профілактичних закладів в Україні є українськими тільки за назвою.

Доктор Євген Озаркевич виконав і опублікував українською мовою перші в нашій історії медичні праці з внутрішніх та інфекційних недуг, заснував і редагував «Львівський збірник» – перше науково-медичне видання українською мовою, першим став укладати наукову українську медичну термінологію, був першим доцентом викладачем медичних дисциплін українською мовою, заснувавши, редагував перший український санітарно-гігієнічний журнал «Здоров'я», ініціював створення і очолив першу українську амбулаторію «Народна лічниця», першим з наших лікарів офіційно ставив питання про необхідність відкриття у Львові українського медичного факультету з використанням «Народної лічниці» як його клінічної бази; очолив перше Українське лікарське товариство (УЛТ) у Львові, не один раз представляв українських лікарів у лікарських громадах на міжнародних наукових конгресах. Він першим почав публікувати українською мовою реферати та рецензії статей з нових європейських журналів – століття тому заснував перше українське реферативне видання. Він видав низку цінних матеріалів з різних галузей гігієни, що дозволяють вважати його першим українським гігієністом. Він опублікував перші українські праці з курортології, сприяв відкриттю в Підлютому першого українського санаторію для хворих на туберкульоз, започаткувавши таким чином українську курортологію. Своєю книгою «Недуги пошестні» він заклав в українській медицині основи літератури про інфекційні недуги.

Низка цих починів Євгена Озаркевича набагато випереджували його час, його епоху, через що вони не могли бути повністю реалізовані та оцінені сучасниками. Хоч би тому, що цих сучасників

були лише одиниці. У 1901 р. лікарів-українців у Львові було всього 8; у Києві українські лікарі змогли організуватися в УНТ лише у 1908 р. Тривалий час ім'я Євгена Озаркевича, його науковий доробок залишалися в забутті. На це були причини: поразка Українських Визвольних змагань в ході Першої світової війни і падіння ЗУНРу, у важкі умови розвитку національної науки за санаційного польського режиму. Все це не сприяло дбайливому збереженню, дослідженню і розвитку праць Є. Озаркевича безпосередньо в Західній Україні. Правда, його книга-порадник «Недуги пошестні» була широко відомою і популярною серед українських селян і інтелігенції Галичини. Його знала широка громадськість як директора Народної лікарни та активного діяча «Просвіти», а лікарі – як Голову УЛТ. Інші сторони діяльності Є. Озаркевича залишалися призабутими. На Наддніпрянщині, через антиукраїнську політику царської влади та заборону на ввезення українських видань, поодинокі праці Є. Озаркевича були відомі лише небагатьом українським лікарям. У короткий період Української національної революції, відновлення української державності в УНР, в надзвичайно важких обставинах того часу не було умов для детального вивчення і висвітлення коренів української національної медичної науки. Проте київські вчені цитували Є. Озаркевича, згадували про його «Лікарський збірник», термінологічні матеріали.

Після ліквідації комуністичною владою курсу «українізації», а в Західній Україні – після вересня 1939 р. Є. Озаркевич потрапив до числа «націоналістичних діячів». Активна його діяльність у формуванні української медицини, співпраця в НТШ із Михайлом Грушевським, участь у громадсько-політичному житті Галичини, в діяльності «Просвіти» стали достатнім приводом для тоталітарного режиму, щоб його ім'я викреслити, здавалося, назавжди з нашої історії. Праці і весь доробок Є. Озаркевича зарахували до «ворожих» видань, вони зберігалися під контролем НКВД і КГБ у спецфондах з позначенням «націоналістическая литература». Ім'я лікаря і вченого заборонили згадувати в публікаціях з історії медицини в Україні, монографіях і підручниках (хоч якимсь чином невелика інформація про Є. Озаркевича потрапила в УРБ). Навіть у Львівському державному медичному інституті, де публікувалися матеріали з історії медицини у Західній Україні, ім'я і доробок Євгена Озаркевича не згадувалися. В результаті його праці залишалися невідомими для лікарів як в Східній, так і в Західній Україні.

В цьому трагізм життя д-ра Євгена Озаркевича, незаслужений

брак належного визнання його доробку як сучасниками, так і кількома пізнішими поколіннями.

Коли сьогодні знайомимося з працями Євгена Озаркевича, впадає у вічі актуальність багатьох тих питань і задач, які він опрацьовував і ставив століття тому назад. Насамперед це його велика увага до гігієнічних проблем, до умов життя народу, харчування і праці, наголошення на необхідності попередження пошестних інфекційних недуг, попередження професійних захворювань. Це також використання і висвітлення в працях методів і досягнень теоретичної медицини, фізіології, біохімії, мікробіології, а також фізики і хімії, фізичної хімії. Ще одна характерна ознака праць Євгена Озаркевича – надання великого значення природним оздоровчим ресурсам нашого краю, курортним місцевостям їх мінеральним джерелам, кліматотерапії. Він першим з українських лікарів звернув увагу на економічну доцільність розвитку Карпатських курортів, писав: «Піднесім економічно Гуцульщину, зорганізуємо її, сотворім нові джерела праці і доходу, се розумна, практична і тривка річ... Одним з важких і цінних джерел доходу гірських околиць є заснування «кліматичних станиць». Заохочуймо наш нарід до того промислу, щоб его не забрали вповні чужі люди».

Отже, Є. Озаркевич фактично заклав основи профілактичного напряму в українській медицині, почав розробляти напрям фізико-хімічної медицини, вказав на необхідність рекреаційного використання Карпатського краю. Таким чином, у працях Є. Озаркевича знаходимо тих напрямів, які в наш час, коли минуло майже століття, належать до найактуальніших! Викликає подив наукова інтуїція і далекоглядність лікаря і вченого, його досконала обізнаність із досягненнями світової медичної науки того часу, з досягненням медичної практики, з проблемами здоров'я населення різних регіонів, його вміння бачити й аналізувати мало помітні для інших тенденції в розвитку медицини. В особі Євгена Озаркевича надзвичайно вдало поєднувалися лікар-практик і організатор медичної служби, високоерудований учений, автор і редактор наукових, науково-практичних і реферативних видань. Без сумніву, якби йому було дано працювати в університетській клініці, він став би прекрасним професором – ученим у ділянці внутрішніх та інфекційних хвороб (тоді їх викладали в одній клініці), створив би свою наукову школу.

Важливим завданням Євген Озаркевич вважав публікацію науково-медичних праць українською мовою, він відзначав, що

вважає доцільним друкувати праці рівночасно: українською та іноземною мовами – для швидкого входження в європейську медичну науку. На жаль у наші дні багато вчених в Україні (та чи можна називати їх українськими вченими?) публікують ще свої праці лише іноземною (російською або англійською) мовами. Чи не означає це, що вони, випускники російськомовних інститутів та університетів, ще не піднялися на той рівень національної свідомості, який був притаманний Євгенові Озаркевичу – випускнику Віденського (також чужомовного) університету?

Велику увагу надавав Є. Озаркевич опрацюванню української наукової медичної термінології. У 1908 р. він писав: «Маю на меті видати повну лікарську термінологію, над якою працював вже 10 літ... Над лікарською термінологією працюю від багатьох літ і маю вже майже скінчений матеріал до повного видання «Української лікарської термінології» особною книжкою». Минуло близько століття, і хоч у цій галузі зроблено немало, ми все ще сперечаємося і не можемо виробити єдиного підходу до засад творення української медичної термінології, до її правописання.

В січні 1914 р. Євген Озаркевич у першому числі редагованого ним журналу «Здоровле» повідомив про рішення «...подавати більш систематично біологічні науки, з другої сторони – торкатися також тем загальних, входячи в обсяг фізіологічної психології і філософії». Завдання місячника він вбачав у тому, щоб «...виховати нашу суспільність, подаючи їй підвалини правдивого знання на основі анатомії й фізіології чоловіка, переходячи усі стадії його розвитку, аж до кінцевих найсубтельніших духовних почувань». Чи маємо ми такий український журнал сьогодні?

Євген Озаркевич, як дипломований доцент, вперше на українських землях почав у 1910–1914 рр. викладати українською мовою медичний курс «Соматологія і гігієна» в Українській жіночій учительській семінарії та на просвітянських курсах вищої освіти. Минуло століття, впродовж двадцяти років незалежності формуються національні українські медичні університети й академії, здійснюється перехід на викладання українською мовою, відбувається відродження і розвиток українських національних науково-медичних шкіл. То хіба це не є продовженням тої справи, яку близько століття тому започаткував Євген Озаркевич? І коли викладання рідною державною мовою для багатьох українських викладачів і професорів медичних шкіл України залишається ще нездоланною проблемою, то чи це не свідчення того, що тепер нам дуже бракує таких людей, як

Є. Озаркевич?

Євген Озаркевич високо ставив ідею соборності України, приділяв велику увагу фаховим і науковим зв'язкам Галичини зі Східною Україною. Він залучив до участі в роботі Лікарської комісії НТШ киянина Олександра Черняхівського, професора гістології Київського медичного інституту (репресованого більшовиками у 1929 р.), рекомендував його до обрання в числі перших дійсних членів НТШ у 1899 р. Після створення в Києві УНТ, у журналі «Здоровле» Є. Озаркевич подавав детальні інформації про діяльність медичної секції, інші проблеми медицини в Наддніпрянщині. Він прагнув розповсюдити якнайбільше українських видань на Східній Україні, в листі до посла В. Романова (1909 р.) цікавився справою мита, яке Росія наклала на книжки з Галичини, та готував меморіал в цій справі.

Коли у 1912 р. готувалося проведення у Петербурзі під головуванням В.М.Бехтерева Першого Всеслов'янського з'їзду суспільного оздоровлення, Євген Озаркевич, як голова УЛТ, закликав: «щоб учасники з Галицької і Російської України виступили корпоративно як одне ціле, створили разом одну національну секцію», наполягав на допущенні рефератів усіма слов'янськими мовами, зокрема – українською. А чи завжди тепер на медичних форумах України звучить наша, державна мова?

Таким чином, значення діяльності Євгена Озаркевича полягає, насамперед, в тому, що він вперше в нашій історії почав творити українською мовою медичну науку, сформував українські лікарські організації та медичні заклади, заснував наукові та науково-практичні видання, заклав початки українських наукових шкіл. Саме він впровадив українську мову у сферу новітньої медичної науки, започаткував становлення національної за формою медицини як частки української культури і науки, вивів українську медицину та європейські міжнародні форуми. Повернення в нашу історію постаті Євгена Озаркевича і його приклад сприятимуть швидкому поверненню самопожертви, безкорисливості, самовідданості, етики лікарів.

Тепер, у незалежній Україні, потрібно повернути в наукову спадщину Є. Озаркевича, відновити історичні корені українських науково-медичних шкіл в галузі терапії, інфекційних недуг, гігієни, курортології, у формуванні української медичної термінології у становленні українських медичних видань. Тепер ми повинні повністю здійснити ті завдання, які вперше поставив і яким присвятив все своє сподвижницьке життя доктор Євген Озаркевич.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганіткевич Я.В. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія / Я.В. Ганіткевич // Львів: В-во НТШ, 2002. – 542 с.
2. Ганіткевич Я.В. Історія української медицини в датах та іменах / Я.В. Ганіткевич // Львів: В-во НТШ, 2004. – 365 с.
3. Ганіткевич Я.В. Історія медицини. Підручник для студентів вищих медичних закладів III-IV рівня акредитації / Я.В. Ганіткевич, О. М. Голяченко. – Тернопіль: Лілея, 2004. – 246 с.
4. Левицький К. Д-р Євген Озаркевич / К.Левицький // Український шпиталь Народної лікарни ім. Митрополита Шептицького. Пропам'ятна книжка з нагоди відкриття. – Чикаго, 1980. – С. 54-56.